

O‘ZBEK FOLKLOR SAN’ATINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umida Kurbanova

O‘zDSMI dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘zbek folklor san'atining o‘ziga xos xususiyatlari, yonalishlari, rivojlanish tamoyillari va bugungi kundagi dolzarbligi to‘g‘risida qisqacha firka va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlari: folklor, yalla, lapar, mehnat qo‘shiq-lari, ashula.

Аннотация: В данной статье приводится краткий обзор особенностей, направлений, тенденций развития и актуальности узбекского фольклорного искусства.

Ключевые слова: фольклор, ялла, лапар, трудовые песни, пения.

Annotation: This article briefly describes the features, directions, development trends and relevance of modern Uzbek folklore art.

Keywords: folklore, yalla, lapar, work singing, singing.

O‘zbek folklori musiqasi juda boy tarixga egadir. Ota-bobolarimiz, xalqimiz asrlar davomida biz ajdodlarga boy madaniy meros qoldirgan. Asrlar davomida respublikamizning turli vohalarida turmush tarzi, yashash sharoiti, iqlimidan kelib chiqib rang-barang folklor qo‘shiq-lari yaratilgan, cholg‘u musiqalari vujudga kelgan, cholg‘u asboblari yasalgan.

O‘zbek folklori musiqasi turli janrlardan iborat. Unda o‘zbek xalqi madaniyati, urf-odat-lari, oy-hayollari, orzu-havas-lari, kechinmalari kuy-lanadi. Folklor musiqasi xalq orasida keng tarqalgan.

Folklor musiqasi haqida gapirganda avvalombor o‘zbek xalq madaniyatida mahalliy uslublar mavjudligini aytib o‘tish kerak. Ular ma'lum hududlar nomi bilan ataladi. O‘zbekiston hududida beshta mahalliy uslub bo‘lib, ular Farg‘ona-Toshkent, Qashqadaryo-Surxondaryo, Buxoro-Samarqand, Xorazm mahalliy uslub-lari deb

nomlanadi. Ular qadimiyligi, xalqining madaniyati va urf-odatlarining xilma-xilligi, bir-biriga o'xshamagan xususiyatlari, ohangining rang-barangligi, usulidagi farqlanishlar bilan ajralib turadi. Folklor musiqasida xalq qo'shiqlari katta o'rin tutadi. Qo'shiqlar turli xarakterga ega bo'lib, ularda xalqning kechinmalari, quvonchi va iztirobi, turmush tarzi kuylanadi.

O'zbek xalq qo'shiqchiligi rang-barang kuy-ohanglarga, ritmik korinishlarga ega. Folklor musiqasi orasida bolalar folklori ham mavjud, mehnat qo'shiqlari, maishiy qo'shiqlar, marosim qo'shiqlari, mavsum-marosim qo'shiqlari, allalar, yig'i qo'shiqlari ham bor.

Mehnat qo'shiqlari xalqning kundalik hayotda qiladigan ishlari bilan, mehnat faoliyatining turi bilan bog'liq bo'lgan. Ularni xalqning o'zi yaratgan. Olib borayotgan faoliyati bilan bog'liq holda kuyini ham, so'zlarini ham o'zi to'qigan. Qadimda qishloqlarda chorvachilik, dehqonchilik, bog'bonchilik bilan, shaharlarda esa kosibchilik, hunarmandlik bilan bog'liq qo'shiqlar kuylangan. Xalq orasida xirgoyi qilinadigan kuy - qo'shiqlar o'zining melodik tuzilishining soddaligi, oddiyligi va yodda tez qolishi bilan ajralib turadi.

Mehnat qo'shiqlari odatda mavsum bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, hosilni yig'ish davrida yig'im-terim qo'shiqlari kuylangan. Bahorda dalada ish boshlanganda "Hashar" qo'shig'i kuylangan, hokiz bilan yer haydaganda "Xo'sh-x'sh" qo'shig'i kuylangan, paxtadan ip to'qiyotganda ayollar "Charx" qo'shig'ini kuylaganlar. Mavsum - marosim qo'shiqlariga Navroz qo'shiqlari kirgan. Ularda yangi yilning boshlanishi, yangi hayot, yasharish, tabiat uyg'onishi, daraxtlarning gullashi kuylangan. Bolalar tomonidan "Laylak keldi", "Boychechak", "Oq terakmi k'k terak", "Yomg'ir yog'aloq", "Chitti gul", "Chori chamber", "Chuchvara qaynaydi" kabi turli mavzulardagi qo'shiqlar ijro etilgan.¹

¹ История узбекской советской музыки. Т. Vizgo, F. Karomatov. I tom, T., 1972 .y, II tom, T., 1973 y.;

Toshkent - Farg‘ona mahalliy uslubida yalla va laparlar, yor-yorlar, terma qo‘shiqlar, bolalar qo‘shiqlari keng tarqalgan. Laparlar odatda duet ko‘rinishida ijro tilgan. Ular hazil mutoyiba shaklida kuylangan. Bunga “Qorasoch”, “Bilaguzuk”, “Ayajon” laparlarini misol keltirishimiz mumkin.

Buxoro-Samarqand vohasida o‘zbek hamda tojik milliy kuylari, qo‘shiqlari va raqslari keng ommalashgan. Ayniqsa Buxoroda xalq orasida “Mavrigi” va “Buxorcha” nomli qo‘shiq janrlari namunalari keng tarqalgan. Shu vohada ijro etilgan “Qayroq o‘yini”, “Beshqarsak” turkumlari, to‘ylarda doyra jo‘rligida aytiladigan “Yor-yor”lar va “Salomnoma”lar ham xalq folklorining yorqin namunalari. O‘lan aytish, kelin-salom, kuyov-salom, aytishuvlar barcha vohada o‘ziga xos ko‘rinishda ijro etiladi.²

Xorazm vohasi musiqa madaniyati o‘zining rang-barangligi, jozibadorligi, jo‘shqinligi bilan ajralib turadi. Xalq orasida mashhur bo‘lgan “Ratalla”, “Lazgi” janrlari bu voha madaniyatini yorqin namoyon etadigan musiqa namunalari. Shu bilan bir qatorda Xorazm xalqining tarixiy madaniyatini, udumlarini, urf-odatlarini ko‘rsatib beruvchi alohida janrlar ham mavjud. Suvora, dostonchilik, xalfachilik, raqs kuylarini bunga misol keltirishimiz mumkin. Xalfachilik san'ati Xorazm ayollari ijodini mahsulidir. Xalfachilik san'ati ijrochilari xalq meposini, urf-odatlarini an'anaviy tarzda o‘z ijrolarida aks ettirishgan. Xorazm vohasiga xos bo‘lgan xalfa ijrolari turli an‘analarga ega bo‘lib, asrlar davomida ustozdan shogirdga o‘tib shakllanib shu xududning turli ma‘rosimlarida ijro etilib kelinmoqda. “Dig‘ajon”, “Tuninay”, “Targ‘uncha”, “Og‘a doram”, “O‘lguncha sizni derman”, “Injilmasin” kabi qo‘shiqlari hozirda ham xalfalar tomonidan ijro etib kelinmoqda³.

Xorazm dostonchilik san'ati boshqa dostonchilik maktablaridan uslubi jihatdan farq qiladi. Ularda musiqa etakchi rol o‘ynaydi va ko‘proq ishqiy-romantik dostonlar

² Internet saytlar: www.lex.uz, vikipediya.uz.

³ . U.Kurbanova – Folklor qo‘shiq ijrochiligi. Toshkent. “Turon iqbol”, 2018.

ijro etiladi. Baxshi so‘z hamda dostondagi qo‘shiqni ochiq ovozda ijro etadi. Baxshiga ijroda cholg‘ulardan tor yoki dutor, doira, bulamon sozlari jo‘r bo‘ladi.

Qashqadaryo-Surxondaryo vohasida yashagan xalq asosan chorvachilik bilan shug‘ullangan. Bu yerda dehqonchilik, bog‘bonchilik, hunarmandlik bilan juda kam shug‘ullanilgan. Shuning uchun bu vohada terma hamda ommaviy qoshiqlar katta orin tutgan.

Folklor janrlari orasida doston alohida ajralib turadi. Bu janr asrlar davomida avloddan-avlodga, ustozdan shogirdga og‘zaki an‘analar asosida o‘tib kelgan. Dostonlar qahramonona, lirik va tarixiy turlarga bo‘linadi. Uni xalq orasida, xalq bayramlarida, sayillarda baxshilar dombira yoki dutor jo‘rligida kuylashgan.

Folklor musiqasi ashula va cholg‘u ijrochiligiga bo‘linadi. Xalq madaniy merosida cholg‘ular, cholg‘u musiqa madaniyati ham o‘ziga xos tarzda rivojlangan. Har bir vohada o‘zini xarakterlovchi cholg‘ulari mavjud bo‘lgan. Masalan, bo‘lamon yoki garmon Xorazm vohasiga xos, Xorazm dutori Farg‘ona-Toshkent dutoridan o‘zining ko‘rinishi, akustik xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Ko‘pgina kuy va qo‘shiqlar qayta hayotga tadbiiq etilmoqda. Bunga biz har yili o‘tkaziladigan Navroz umumxalq bayramida yangraydigan kuy va qo‘shiqlarimizni, yalla va laparlarimizni, xalq ijodiyoti namunalarini misol keltirishimiz mumkin. Shu bilan bir qatorda milliy estrada san‘atida ham folklor musiqasi keng qo‘llanib kelinmoqda.

Folklor qo‘shiqlari va an‘anaviy cholg‘u ijrochilari repertuarini boyitishini, yurtimizning chekka vohalarida xalq orasida keng tarqalgan folklor musiqani ta‘lim tizimiga olib kirish, milliy qadriyatlarimizni va merosimizni yosh avlodga ustoz-shogird an‘analari asosida o‘rgatish, shu tariqa ularning kasbiy mahoratlarini shakllantirish va rivojlantirish soha vakillarining oldiga qo‘yilgan vazifalardan biridir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. История узбекской советской музыки. Т.Визго, F.Кароматов. I tom, T., 1972 .y, II tom, T., 1973 y.;
2. Internet saytlar: www.lex.uz, vikipediya.uz.
3. U.Kurbanova – Folklor qo‘shiq ijrochiligi. Toshkent. “Turon iqbol”, 2018.